

HISTORIOGRAFIA FILOZOFICZNA (historia filozofii) – dyscyplina metafizyczna przedstawiająca w sposób uporządkowany dzieje filozofii; przyjmuje formę uzależnioną od założonej koncepcji rozumienia historii i filozofii jako: 1) dokumentacyjno-interpretujące przedstawienie kultury filozoficznej (zwł. oryginalnych dokonań poszczególnych autorów, kierunków i szkół); 2) systemowa analiza indywidualnych rozwiązań (rzadziej prądów i kierunków) podjęta w perspektywie sformułowanych przez ich twórców założeń lub całokształtu dokonań; 3) prezentacja historycznego rozwoju problemów i rozumienia pojęć filozoficznych oraz sposobów uzasadnienia filozoficznych twierdzeń; 4) element współtworzący systematyczną filozofię przez postawienie omawianych zagadnień filozoficznych w dyskusji z całym dotychczasowym dziedzictwem; 5) filozofia (lub tylko jej określona forma), która podkreślając wartość postrzeganego hermeneutycznie doświadczenia, utożsamia się z badaniem dziejów pojęć filozoficznych; 6) dział historii kultury, zwł. historii literatury.

Starożytność. H. f. od czasów starożytnych była ujmowana jako składnik systematycznej filozofii. Platon tłumaczył jej hermeneutyczną funkcję, odwołując się do ontologii związanej z koncepcją preegzystencji duszy ludzkiej; podkreślał rolę wspomagającego autorytetu „starszych” w uprzytamnianiu sobie sensu idei. Funkcje h. f. sprecyzował Arystoteles: w historycznym doświadczeniu upatrywał fundament wszelkiej wiedzy przez postawienie analizowanych problemów w dyskusji z wcześniejszymi dokonaniem oraz poprzedzając każdą wypowiedź przytoczeniem poglądów poprzedników (tę erudycyjną praktykę upowszechnił Teofrast).

Starożytną h. f. kształtowali: 1) doksografowie – od Teofrasta (IV/III w. przed Chr.) do Arystoklesa z Messyny (II w. po Chr.) – zestawiający poglądy różnych autorów na poszczególne problemy filozoficzne (por. *Doxographi graeci*, oprac. H. Diels, B 1879, 1965⁴); 2) bliscy średniemu platonizmowi erudyci z biblioteki w Aleksandrii (Eratostenes, Kallimach z Cyreny), zbierający w postaci katalogów, bibliogr. i wyciągów materiały dotyczące gr. filozofii; 3) biografowie od Antygonosa z Karystos (III w. przed Chr.) i aleksandryjczycy (Kallimach, Hermippos ze Smyrny i Satyros z Kallatis), którzy dla wyjaśnienia poglądów filozofów odwoływali się do okoliczności ich życia; 4) historycy z czasów diadochów (od Arystona, Sobiona, Heraklidesa

Lembosa do Antystenesa, Filodema z Gadary i Dioklesa z Magnezji), przyporządkowujący poszczególne poglądy szkołom filozoficznym. Odtworzenie tej wielokierunkowej praktyki (większość tych dokonań zaginęła lub zachowała się jedynie w niewielkich frg.) umożliwia eklektyczna suma tych kierunków Diogenesa Laertiosa (pierwsza poł. III w. po Chr.), która stanowi główne źródło i przykład późniejszej h. f.; reprezentuje ją np. dzieło z przełomu XIII i XIV w. W. Burleya *De vita et moribus philosophorum* (Kö 1472; wyd. kryt. H. Knust, T 1886, F 1964).

Formułując religijno-filozoficzną wizję świata, filozofia chrześcijańska wykorzystwała dla apologii chrześcijaństwa oraz uporządkowania i sprecyzowania jego doktryny dorobek filozofii gr.-rzymskiej; wyciągi z pism filozofów (dokonywane m.in. przez Klemensa Aleksandryjskiego, Orygenesusa i Euzebiusza z Cezarei), a także encyklopedie stanowiące sumę starożytnej wiedzy, wykorzystywano jako materiał erudycyjny związany z wykładem artes liberales, który stanowił element racjonalnego uzasadniania wiarygodności w formie argumentu „z Tradycji”.

Średniowiecze. Rozumienie h. f. w wiekach średnich pozostawało w ścisłym związku z kształtowaniem się właściwych tej epoce metod uprawiania filozofii i tworzeniem odpowiadających im literackich form dzieł filozoficznych i teologicznych. Lektura dzieł myślicieli starożytnych, rozpowszechnionych w formie łac. tłum. i opatrzonych komentarzem (teksty Arystotelesa interpretowane przez Boecjusza czy Mariusza Wiktoryna), a następnie dzieł filozofów arab. była stopniowo wzbogacana glosami przechodzącymi w komentarz (ad litteram), jak u Awerroesa i Tomasza z Akwinu, przyjmujący niekiedy formę parafrazy tekstów klasycznych, jak u Awicenny i Alberta Wielkiego. Ścisłe związany z wykładem problemów teologicznych był materiał erudycyjny zawarty we florilegiach (z łac. florilegus – zbieracz kwiatów; antologia utworów różnych autorów), przekształcających się w zbiory sentencji, a następnie w monumentalne sumy; wykorzystywały one charakterystyczną dla scholastyki metodę ważenia autorytetów, ujętą najpełniej przez Piotra Abélarda (tzw. analiza „sic et non”). Stosowana w dysputach teologicznych historyczno-racjonalna argumentacja (jej świadectwem są np. quodlibety) stała się erudycyjnym elementem quaestiones disputatae.

W sensie właściwym h. f. do końca XVIII w. była zdominowana przez nurt biograficzny, reprezentowany w średniowieczu przez takich autorów, jak Wincenty z Beauvais (*Speculum doctrinale* stanowiące II część powstałego w 1256 *Speculum maius*, Str 1474, Duaci 1624, Gr 1965), Robert Grosseteste (przypisywaną mu *Summa philosophiae* wydał L. Baura w: *Die philosophischen Werke des Robert Grosseteste, Bischof von Lincoln*, Mr 1912), Jan z Salisbury (jego poemat filozoficzny wydał Ch. Petersen pt. *Entheticus de dogmate philosophorum*, H 1843), Roger Bacon (*Opus maius*, wyd. J. H. Bridges, I–II, Ox 1897, 1964), Otton z Freisinga (*Chronica*, wyd. A. Hofmeister, Han 1912, wyd. W. Lammers, B 1960, Da 1990⁵) czy H. Schedel (*Liber Chronicarum*, Nü 1493; wyd. R. Pörtner, Dm 1978, 1993⁵; frg. w języku pol. w: *Sarmacja*, oprac. B. Deresiewicz, To 1992).

Odrodzenie. Renesansowy krytycyzm wobec scholastyki i chętnie uprawiany eklektyzm sprzyjały ożywieniu świadomości historycznej w studium filozofii. Powrót do źródeł klasycznych zaowocował pogłębieniem znajomości platonizmu (Plethon, Bessarion, M. Ficino, Akademia Florencka), neoplatonizmu (Ficino), stoicyzmu (Justus Lipsius), epikureizmu (P. Gassendi). Choć postulowano odkrycie autentycznego sensu tekstów starożytnych, faktycznie nie wyzwolono się od późniejszych interpretacji (np. rozumiano arystotelizm w duchu tomizmu, szkotyizmu, aleksandrynizmu i awerroizmu).

Dopiero od XVII w. w tytułach prac z zakresu h. f. zaczął się pojawiać wspólnie brzmiący tytuł *Historia philosophiae*; publikacje te zawierają nie tylko przegląd życia, dzieł oraz poglądów poszczególnych autorów; stają się także historią szkół filozoficznych i prowadzonych przez nie dyskusji (F. Bacon, *De sapientia veterum*, Lo 1609, NY 1976; Th. Stanley, *History of Philosophy*, Lo 1655, 1743⁴, I–III, NY 1978, rozpowszechnione w edycji łac. jako *Historia philosophiae orientalis*, A 1690, oraz jako *Historia philosophiae. Vitas, opiniones resque gestas et dicta philosophorum sectae*, L 1711, 1740²) oraz prezentacją poszczególnych okresów w historii filozofii (J. de Launoy, *De varia Aristotelis in Academia Parisiensi fortuna*, P 1653, 1662³; J. Jonsius, *De historia peripatetica dissertatio*, Vittembergae 1720). Takiemu podejściu sprzyjało skupienie ówczesnego życia filozoficznego w szkołach, odwołujących się do tradycji-autorytetu mistrza (czy raczej mistrzów kierunku, których opinie tworzą swoistą hierarchię autorytetów).

Coraz głębsza analiza starożytnych źródeł h. f. (J. Jonsius, *De scriptoribus historiae philosophicae libri IV*, F 1659; wyd. J. Ch. Dorn, Je 1716, D 1968) sprzyjała podjęciu rozważań nad jej metodologią (E. Gerhard, *Dissertatio academica. De studio historiae philosophicae*, Je 1705, 1711²) i zaowocowała krytyczno-racjonalną eksplikacją dokonań poszczególnych myślicieli (*Acta Philosophorum, das ist: Gründliche Nachrichten aus der „Historia Philosophiae”*, oprac. Ch. A. Heumann, I–III, HI 1715–1726, Bristol 1997).

Oświecenie. Dominacja sceptyczno-prepozytywistycznych tendencji w dobie eklektycznie nastawionego Oświecenia tłumaczy rozkwit erudycji historycznej podbudowanej analizami metodologicznymi (J. Brucker, *Kurze Fragen aus der philosophischen Historie*, I–VIII, Ulm 1731–1736; tenże, *Historia critica philosophiae, a mundi incunabulis ad nostram usque aetatem deducta*, I–V, L 1742–1744, I–VI, 1766–1767², Hi 1975; tenże, *Institutiones historiae philosophicae*, L 1747, 1790³, a także A. F. Boureau-Deslandes, *Histoire critique de la philosophie*, I–III, A 1737, I–IV, A 1756), przedstawiającymi rozwój filozofii, zgodnie z oświeceniową koncepcją kumulatywnego rozwoju kultury, jako dzieje aktywności ducha ludzkiego (J. A. N. Condorcet, A. R. J. Turgot), tłumaczącą metodologiczną prawomocność eklektyzmu (R. Goclenius, *Conciliator philosophicus*, I–II, Kas 1609, Hi 1977; tenże, *Lexikon philosophicum*, F 1613, Hi 1964; a zwł. powstała w Paryżu w latach 1751–1765 *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* zw. Wielką Encyklopedią Francuską).

Sformułowany przez I. Kanta postulat uprawiania apriorycznej h. f. postawił wyraźnie problem określenia jej metodologii. Przez kantystów (z tego kręgu wyszła pierwsza metodologia historii filozofii – W. G. Tennemann, *Geschichte der Philosophie*, L 1798, I 19–80) h. f. była traktowana nie jako pozbawiona waloru naukowości rejestracja faktów, ale jako interpretacja o charakterze filozoficznym. Oznaczało to odejście od ujęć biograficzno-chronologicznych, akcentując rolę systemów filozoficznych, gdyż h. f. rozumiano jako rozwój ludzkiego ducha (G. Buhle, *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie und einer kritischen Literatur derselben*, I–VIII, Gö 1796–1804; J. Ch. A. Grohmann, *Was heisst Geschichte der Philosophie?*, w: tenże, *Neue Beiträge zur kritischen Philosophie*, B 1798, I 1–78; W. G. Tennemann,

Geschichte der Philosophie, I–XI, L 1798–1819, Bru 1969–1974; G. Buhle, *Geschichte der neuern Philosophie [...]*, I–VI, Gö 1800–1805; J. M. de Gérando, *Histoire comparée des systèmes de philosophie, relativement aux principes des connaissances humaines*, I–III, P 1804, I–IV, P 1822; F. A. Carus, *Ideen zur allgemeinen Geschichte der Philosophie*, w: tenże, *Nachgelassene Werke*, L 1809, IV 106–136).

Aprioryczna postawa ujawniająca się zwł. na gruncie idealizmu niem. zaowocowała wpływową koncepcją G. W. F. Hegla zawartą w *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie* (I–II, B 1833–1836, L 1971, 1982²; *Wykłady z historii filozofii*, I–II, Wwa 1994–1996), u którego h. f. przekształciła się w filozofię dziejów (w XX w. jej echem było utożsamienie h. f. z filozofią u B. Crocego), traktującą rozwój filozofii jako etapy kształtowania się jedynej filozofii i abstrahującą od indywidualnych rozwiązań. W szkole heglowskiej zaowocowało to schematyzmem w porządkowaniu wykładu (L. Feuerbach, *Geschichte der neuern Philosophie von Bacon von Verulam bis Benedikt Spinoza*, Ansbach 1833, 1844², F 1976; J. E. Erdmann, *Versuch einer wissenschaftlichen Darstellung der Geschichte der neueren Philosophie*, I–VI, L 1834–1853, I–VII, St 1931–1934, 1977²; E. Zeller, *Die Philosophie der Griechen*, I–III, T 1844–1852, I–III (I/1–2, III/1–2), L 1892–1923⁵, Da 1963; K. Fischer, *Geschichte der neuern Philosophie*, I–X, Mannheim 1854–1877, Hei 1946⁶; V. Cousin, *Histoire générale de la philosophie*, P 1861⁴, 1884¹²).

Pozytywizm. Równolegle rozwijał się nurt porzucający swoisty konstruktywizm historyczny na rzecz badań opartych na starannej analizie źródeł i wykazujący troskę o zrozumienie zawartych w nich treści. Nurt ten wywodził się od hermeneutyki F. Schleiermachera i jego szkoły (W. Enfield, *The History of Philosophy, from the Earliest Times to the Beginning of the Present Century, Drawn up from Brucker's „Historia critica philosophiae”*, I–II, Lo 1791, Bristol 2001; Th. Lapeña, *Ensayo sobre la historia de la filosofía*, I–III, Burgos 1806–1807; H. Ritter, *Geschichte der Philosophie*, I–XII, H 1829–1853; Ch. A. Brandis, *Handbuch der griechisch-römischen Philosophie*, I–III, B 1835–1866; E. Röth, *Geschichte unserer abendländischen Philosophie*, I–II, Mannheim 1846–1858, 1862²; I. J. Hanus, *Geschichte der Philosophie von ihren Uranfängen an bis zur Schliessung der Philosophenschulen durch Kaiser Justinian*, Olmütz 1850; V. Ph. Gumpesch, *Die philosophische und*

theologische Literatur der Deutschen. Von 1400 bis um 1850, I: *Die philosophische Literatur der Deutschen*, Rb 1851, D 1967), a rozwinął się w okresie panowania niem. szkoły historycznej (L. Ranke, J. G. Droysen), podkreślającej znaczenie krytyki filologicznej i analiz porównawczych oraz dominacji tendencji scjentystycznych (kult faktów kulturowych). Wymogi tej metody (uchodzącej za synonim rzetelności naukowej) uwzględniają powstałe w drugiej poł. XIX w. dzieła: F. Ueberweg, *Grundriss der Geschichte der Philosophie* (I–II, B 1863–1865, I–V 1956–1957¹⁴); G. H. Lewes, *The History of Philosophy from Thales to Comte* (I–II, Lo 1867³, 1880⁵); F. Fiorentino, *Manuale di storia della filosofia* (I–III, Na 1879–1881, Fi 1947⁶); Z. González, *Historia de la filosofía* (I–IV, Ma 1879, 1886²); P. Janet, G. Séailles, *Histoire de la philosophie. Les problèmes et les écoles* (P 1887, 1928¹⁴); W. Windelband, *Geschichte der Philosophie* (Fr 1892, T 1902²; pod nowym tytułem: *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie*, T 1903³, 1980¹⁷); P. Deussen, *Allgemeine Geschichte der Philosophie mit Berücksichtigung der Religionen* (I–II: I(1–3), L 1894–1908, 1915–1920³, I(1–2), L 1922⁵, II(1–3), L 1911–1917, 1913–1922³).

Współczesność. Określeniu metodologicznego statusu h. f. oraz właściwych jej metod interpretacji sprzyjały dyskusje z przełomu XIX i XX w., budujące zręby teorii nauk humanistycznych (W. Dilthey, W. Windelband, H. Rickert, M. Weber) i akcentujące rolę historiograficznego historyzmu oraz metody rekonstrukcji (W. Dilthey, *Archive der Literatur in ihrer Bedeutung für das Studium Geschichte der Philosophie*, w: tenże, *Gesammelte Schriften*, St 1959², IV 555–575). W opozycji do pozytywizmu, traktującego h. f. jako element historii kultury (J. Burckhardt, O. Spengler, A. J. Toynbee, P. A. Sorokin), oraz w opozycji do berlińskiej szkoły historycznej, utożsamiającej h. f. z historią idei, podkreślano znaczenie tego, co w dziejach jednostkowe, niepowtarzalne (J. Thyssen), oryginalne (R. Neef), a tym samym będące formą urzeczywistnienia się autentycznych wartości (H. Rickert). Koncepcję tę rozwinął H. Bergson, podkreślając wagę odkrycia swoistej dla każdej filozofii centralnej intuicji, czyli fundamentalnej perspektywy określającej właściwą jej wizję rzeczywistości.

Współczesna h. f. charakteryzuje się wielością ujęć, a także postępującym procesem specjalizacji. Oprócz wznowień klasycznych dziś

podręczników (Ueberwega, Windelbanda) powstały w różnych krajach obszerne opracowania całokształtu myśli filozoficznej, m.in.: K. Vorländer, *Geschichte der Philosophie* (I–II, L 1903, I–III, L 1927⁷, Reinbek bei Hamburg 1990); G. de Ruggiero, *Storia della filosofia* (I–V, Bari 1920–1943); É. Bréhier, *Histoire de la philosophie* (I(1–2)–II(1–4), P 1926–1932, I–III, P 1981); E. P. Lamanna, *Storia della filosofia* (I–II, Fi 1939–1941); N. Abbagnano, *Storia della filosofia* (I–III, Tn 1946–1950, 1974³); F. Copleston, *A History of Philosophy* (I–IX, Lo 1946–1975; *Historia filozofii*, I–IX, Wwa 1989–2001); H. Meyer, *Geschichte der abendländischen Weltanschauung* (I–V, Wü 1947–1950); J. Hirschberger, *Geschichte der Philosophie* (I–II, Fr 1949, 1984–1988¹³); ukazało się także wiele oprac. zbiorowych: *A History of Philosophy*, wyd. É. Gilson (É. Gilson, T. Langan, A. A. Mauer, *Recent Philosophy. Hegel to the Present*, NY 1962 (*Historia filozofii współczesnej. Od Hegla do czasów najnowszych*, Wwa 1977, 1979²); A. A. Maurer, *Medieval Philosophy*, NY 1962, Tor 1982²; É. Gilson, Th. Langan, *Modern Philosophy. Descartes to Kant*, NY 1963); *Grande antologia filosofica*, wyd. U. A. Padovani (I–XXXV, Mi 1966–1985); L. Geymonat, *Storia del pensiero filosofico e scientifico* (I–IX, Mi 1970–1977); *Histoire de la philosophie. Idées, doctrines*, wyd. F. Châtelet (I–VIII, P 1972–1973).

Podjęto prace nad przedstawieniem rozwoju filozofii w poszczególnych krajach, takich jak Portugalia (L. Thomas, *Geschichte der Philosophie in Portugal*, Li 1944), Włochy (E. Garin, *Storia della filosofia italiana*, I–III, Tn 1966, 1978³), USA (H. W. Schneider, *A History of American Philosophy*, NY 1946, 1963²), Wielka Brytania (W. R. Sorley, *A History of English Philosophy*, C 1920), Francja (I. Benrubi, *Les sources et les courants de philosophie contemporaine en France*, I–II, P 1933), Niemcy (V. Ph. Gumposch).

Wzrosło zainteresowanie filozofią spoza kręgu kultury śródziemnomorskiej, owocując oprac. dotyczącymi filozofii islamu (M. Horten, *Die Philosophie des Islam*, Mn 1923, Nendelen 1973; M. Cruz Hernández, *La filosofía árabe*, Ma 1963; *A History of Muslim Philosophy*, wyd. M. M. Sharif, I–II, Wie 1963–1966, ND 1989; A. Mrozek, *Średniowieczna filozofia arabska*, Wwa 1967; M. Fakhry, *A History of Islamic Philosophy*, NY 1970, 1983²; A. Badawi, *Histoire de la philosophie en Islam*, I–II, P 1972; Z. Kuksewicz, *Zarys filozofii średniowiecznej*, II, Wwa 1982, 1986²), judaizmu (J.

Guttman, *Die Philosophie des Judentums*, Mn 1933, B 2000; G. Vajda, *Introduction à la pensée juive du Moyen Âge*, P 1947; J. L. Blau, *The Story of Jewish Philosophy*, NY 1962), Chin (A. Forke, *Geschichte der alten chinesischen Philosophie*, H 1927, 1965²; Y. Fung, *A History of Chinese Philosophy* (tłum. D. Bodde), I–II, Pri 1952–1953) czy myśli jap. (P. Lüth, *Die japanische Philosophie*, T 1944), a zwł. ind. (S. Dasgupta, *A History of Indian Philosophy*, I–V, C 1922–1955, Delhi 1975; S. Radhakrishnan, *Indian Philosophy*, I–II, Lo 1923–1927, Delhi 1996 (*Filozofia indyjska*, I–II, Wwa 1959–1960); E. Frauwallner, *Geschichte der indischen Philosophie*, I–II, Sa 1953–1956 (*Historia filozofii indyjskiej*, I–II, Wwa 1990); F. Tokarz, *Z filozofii indyjskiej. Kwestie wybrane*, I–II, Lb 1974–1985, I – 1990²). Opracowania te sprzyjały określeniu tożsamości kulturowej lub narodowej, jak np. w odniesieniu do ekspozycji filozofii afrykańskiej (*Proceedings of the Seminar on African Philosophy*, wyd. C. Sumner, Addis Abéba 1980, 1998²; *Symposium on Philosophy in the Present Situation in Africa*, wyd. A. Diemer, Wie 1981).

Oprócz licznych zarysów rozwoju filozofii w całym świecie, w poszczególnych krajach i epokach (S. Swieżawski, *Dzieje filozofii europejskiej w XV wieku*, I–VI, Wwa 1974–1983, [VII]: *U źródeł nowożytnej etyki. Filozofia moralna w Europie XV wieku*, Kr 1987), przyporządkowanych różnym ideologiom, np. marksistowskiej (*Istoria filozofii*, wyd. G. F. Aleksandrow, I–II, Mwa 1940–1941; *Historia filozofii*, I–III, Wwa 1961, 1965³), i szkołom filozoficznym (K. Jaspers, *Die grossen Philosophen*, I, Mn 1957, 1981³), także przedstawiających historię problemów filozoficznych czy idei, jak też procesy recepcji poszczególnych autorów lub nawet dzieł (É. Gilson, *Index scolastico-cartésien*, P 1912, 1979²) oraz spuściznę kobiet-filozofów (*A History of Women Philosophers*, wyd. M. E. Whaithe, I–IV, Dor 1987–1995), powstały prace poświęcone analizom porównawczym w aspekcie chronologicznym (zestawienia dokonań poszczególnych epok) bądź kulturowym (P. Masson-Oursel, *La philosophie comparée*, P 1923, 1931²; A. Dempf, *Selbstkritik der Philosophie und vergleichende Philosophiegeschichte im Umriss*, W 1947).

Związki myśli zachodniej z kulturami orientalnymi ukazywały prace: B. Heimann, *Indian and Western Philosophy* (Lo 1937); R. Radhakrishnan, *East and West. Some Reflections* (Lo 1955); *Interpreting across Boundaries. New*

Essays in Comparative Philosophy, wyd. G. J. Larson, E. Deutsch (Pri 1988) oraz publikacje w czasopiśmie „Philosophy East and West”. Pomocą w studium i badaniach historycznofilozoficznych służą oprac. o charakterze przeglądowym (*Questioni di storiografia filosofica*, wyd. V. Mathieu, I–VI, Bre 1974–1978) czy bibliograficznym (W. Totok, *Handbuch der Geschichte der Philosophie*, I–VI, F 1964–1990), wyd. kryt. i tłum. klasyków filozofii oraz liczne filozoficzne czasopisma. Problematykę z zakresu h. f. analizuje się na kongresach historyków filozofii i w instytutach badawczych.

Rozwojowi h. f. w XX w. towarzyszyła dyskusja metodologiczna (V. Geisler, *Was ist Philosophie, Was ist Geschichte der Philosophie?*, B 1905; G. Uphues, *Geschichte der Philosophie als Erkenntniskritik*, Hl 1909; D. Einhorn, *Begründung der Geschichte der Philosophie als Wissenschaft*, W 1919; K. Sternberg, *Was heißt und zu welchem Ende studiert man Philosophiegeschichte? Ein Beitrag zur Geschichtsphilosophie der Philosophiegeschichte*, B 1926; R. Reininger, *Geschichte der Philosophie als philosophische Wissenschaft*, W 1928, 277–293; G. Kafka, *Geschichtsphilosophie der Philosophiegeschichte*, B 1933; J. Gaos, *Filosofia de la filosofía e historia de la filosofía*, Mexico 1947, 1987²; E. Castelli [i in.], *La philosophie de l'histoire de la philosophie. Articles*, R 1956; L. Braun, *Théorie de l'histoire de la philosophie*, Str 1985), poruszająca zwł. problem związków h. f. z filozofią systematyczną (M. Gentile, *Se e come é possibile la storia della filosofia*, Pd 1963, 1966²; W. E. Ehrhardt, *Philosophiegeschichte und geschichtlicher Skeptizismus. Untersuchungen zur Frage: Wie ist Philosophiegeschichte möglich?*, Bn 1967; S. Swieżawski, *Znaczenie historii antropologii filozoficznej*, BCz I 239–256; B Skarga, *Przeszłość i interpretacje. Z warsztatu historyka filozofii*, Wwa 1987).

Postulowano traktowanie h. f. jako historii problemów filozoficznych (N. Hartmann, *Der philosophische Gedanke und seine Geschichte*, B 1936, St 1982), idei (A. O. Lovejoy, *The Historiography of Ideas*, Proceedings of the American Philosophical Society 78 (1938), 529–543), historii pojęć (H.-G. Gadamer, *Begriffsgeschichte als Philosophie*, Archiv für Begriffsgeschichte 14 (1970), 137–151; *Historia pojęć jako filozofia*, w: *Drogi współczesnej filozofii*, Wwa 1978, 223–242), jako element „historii człowieka” (F. Heinemann, *Die Geschichte der Philosophie als Geschichte des Menschen*, KantSt 31 (1926),

212–250; K. Jaspers, *Weltgeschichte der Philosophie. Einleitung*, Mn 1982) czy historii kultury i nauk humanistycznych (J. Dewey, *Reconstruction in Philosophy*, NY 1920, Bs 1972; É. Rothacker, *Philosophie und Geistesgeschichte*, Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 18 (1940), 1–25; E. Bréhier, *Comment je comprends l'histoire de la philosophie?*, Les études philosophiques 2 (1947), 105–113).

H. f. w ujęciu analityków ograniczała się do rekonstrukcji dowodów filozoficznych przeprowadzonych przez poszczególnych filozofów (J. Rée, M. Ayers, A. Westoby, *Philosophy and Its Past*, Hassocks 1978; *Philosophy in History. Essays on the Historiography of Philosophy*, wyd. R. Rorty, J. B. Schneewind, Q. Skinner, C 1984).

Najczęściej postulowano stosowanie następujących metod badawczych: genetycznej, funkcjonalnej, strukturalnej i komparatystycznej, podkreślając, iż metodę należy dostosować do zamierzonego celu badań. Wzrost metodologicznej świadomości autorów przedstawiających dzieje filozofii zaowocował formułowanymi przez nich dyrektywami metodologicznymi (E. Hoffmann, *Über die Problematik der philosophiegeschichtlichen Methode*, *Theoria* (Lund) 3 (1937), 3–37; J. Kraft, *Das Methodenproblem der Philosophiegeschichte*, tamże, 306–316; R. Mondolfo, *Problemas y métodos de la investigación en historia de la filosofía*, Tucumán 1949, BA 1969⁴; W. Goldschmidt, *Die Aufgaben des Philosophiehistorikers*, *Zeitschrift für philosophische Forschung* 9 (1955), 581–613; F. Lombardi, *Dopo lo storicismo in verità e storia*, w: *Verità e storia. Un dibattito sul metodo della storia della filosofia*, Asti 1956, 199–223; M. Gentile, *Il metodo della storiografia filosofica*, R 1967; H. Krämer, *Funktions- und Reflexionsmöglichkeiten der Philosophie historie. Vorschläge zur ihrer wissenschaftstheoretischen Ortsbestimmung*, *Zeitschrift für allgemeine Wissenschaftstheorie* 16 (1985), 67–95). Szczególnie podkreślano rolę kwestionariusza (S. Swieżawski, *Z problematyki metodologicznej badań filozofii XV wieku*, RF 13 (1965) z. 1, 43–60; L. Geldsetzer, *Fragen der Hermeneutik der Philosophiegeschichte*, w: M. Dal Pra [i in.], *La storiografia filosofica e la sua storia*, Pd 1982, 67–102) pomocnego w wyróżnieniu problemów uznanych za swoiście filozoficzne, niezależnie od tego, co w danym okresie uznawano za element filozofii. Zwracano również uwagę na

możliwość wykorzystania osiągnięć współczesnej teorii informacji (związaną z rozwojem technik komputerowych oraz dominacją strukturalistycznych metod w humanistyce) dla podjęcia badań o charakterze historyczno-statystycznym, użytecznych nie tylko w sporządzaniu słowników języka filozoficznego (indeksów terminologicznych) poszczególnych autorów czy epok, ale także dostarczających rzetelnego materiału do interpretacji tekstów filozoficznych, zwł. przez ukazanie częstotliwości (preferencja metod ilościowych) i kontekstu wykorzystywanych pojęć, a nawet odtworzenie swoistego „pola pojęciowego”, oddającego pełniej styl analiz filozoficznych (R. Barthes, T. Gregory, A. Robinet). Wzrosła świadomość metodologiczna związana z wyd. krytycznym tekstów filozoficznych (*Buchstabe und Geist. Zur Überlieferung und Edition philosophischer Texte*, wyd. W. Jaeschke [i in.], H 1987).

Obecnie występują dwie zasadnicze tendencje: podkreślająca bądź autonomię h. f., bądź jej ścisły związek z filozofią systematyczną, dla której analiza dziejów jest odsłanianiem prawdy filozoficznej (C. von Brockdorff, *Die Geschichte der Philosophie und das Problem ihrer Begreiflichkeit*, Hi 1906, Osterwieck 1908²; J. Ritter, *Über die Geschichtlichkeit wissenschaftlicher Erkenntnis*, *Blätter für deutsche Philosophie* 12 (1938–1939), 175–190; J. H. Randall, *On Understanding the History of Philosophy*, *JPh* 36 (1939), 460–474; P. Ricoeur, *Histoire et vérité*, P 1955, 1964³, 66–80 (*Historyczność a historia filozofii*, w: *Drogi współczesnej filozofii*, Wwa 1978, 243–263); A. P. Carpio, *El sentido de la historia de la filosofía*, BA 1977; V. Höhle, *Wahrheit und Geschichte. Studien zur Struktur der Philosophiegeschichte unter paradigmatischer Analyse der Entwicklung von Parmenides bis Platon*, St 1984; a zwł. wspomniane analizy metodologiczne Gadamera).

H. f. pojęta samoistnie koncentruje się na badaniu kultury filozoficznej w formie systemowej analizy dorobku określonego autora, ukazując zwł. genetyczne zależności i zewnętrzne uwarunkowania jego dokonań (É. Bréhier). Umożliwia to uniknięcie niebezpieczeństwa dogmatyzmu wynikającego z instrumentalnego potraktowania h. f., której funkcję ogranicza się do formułowania ocen poszczególnych poglądów filozoficznych (metoda wartościująca) pod kątem ich wykorzystania w filozofii systematycznej albo jako podstawę uzasadnienia światopoglądów czy ideologii (na co zwracają

uwagę m.in. H. I. Marrou, J. Ortega y Gasset). Wg Gilsona (*The Unity of Philosophical Experience*, NY 1937; *Jedność doświadczenia filozoficznego*, Wwa 1968), badanie literatury filozoficznej stanowi jedynie fundament dla tzw. właściwej h. f., czyli poddającej analizie wypracowane przez poszczególnych filozofów dokonania, abstrahując od kontekstu kulturowo-społecznego, a koncentrując się na przedstawieniu „czystej i nieosobowej” treści oraz na ujęciu związków logicznych zachodzących między tymi koncepcjami i wykorzystywanymi pojęciami (zwł. w aspekcie ich rozwoju); tym samym podkreśla się znaczenie h. f. dla filozofii systematycznej, gdyż umożliwia ona poszerzenie pola badawczego (będąc swoistym laboratorium filozoficznym) oraz uniknięcie znanych z tradycji pomyłek i pseudoproblemów (S. Swieżawski, *Zagadnienie historii filozofii*, Wwa 1966).

Analizę piśmiennictwa z zakresu h. f. Przegląd dzieł dotyczących h. f. przeprowadził po raz pierwszy w 1659 J. Jonsius (*De scriptoribus historiae philosophicae*, F 1959), a rozbudował w 1716 w ponownym wyd. jego pracy J. Ch. Dorn (Je 1716). F. A. Carus w *Ideen zur Geschichte der Philosophie* (L 1809) zawarł pełny przegląd bibliograficzny ówczesnej filozofii. Dopiero jednak w. XX przyniósł studia przedstawiające spuściznę h. f. (J. Freyer, *Geschichte der Geschichte der Philosophie im achtzehnten Jahrhundert*, L 1912; L. Braun, *Histoire de l'histoire de la philosophie*, P 1973). Pierwszorzędną rolę odegrała padewska grupa skupiona wokół G. Santinello, która opublikowała *Storia delle storie generali della filosofia* (I–IV, Bre 1979–2000 (III/1–2, IV/1–2)), omawiającą rozwój h. f. do czasu dyskusji metodologicznej podjętej w XIX w. przez kantystów. Rozwój h. f. omawiali także M. Gueroult (*Histoire de l'histoire de la philosophie*, I: *En Occident, des origines jusqu'à Condillac*, P 1984) i K. Jaspers (*Weltgeschichte der Philosophie. Einleitung*, Mn 1982).

Węższy zakres mają publikacje dotyczące h. f. wł. (L. Malusa, *La storiografia filosofica italiana nella seconda metà dell'Ottocento*, I: *Tra positivismo e neokantismo*, Mi 1977; V. Mathieu, *La filosofia del Novecento. La filosofia italiana contemporanea*, Fi 1978, 223–263) czy h. f. żydowskiej (E. Seidel, „*Jüdische Philosophie*” in *nichtjüdischer und jüdischer Philosophiegeschichte*, F 1983). Analizuje się także historię sposobów przedstawiania przez poszczególnych historyków filozofii dokonań

wpływowym myślicielu lub nurtu filozofii (M. Hagmann, *Descartes in der Auffassung durch der Historiker der Philosophie*, Winterthur 1955; H. Kraft, *Jakob Friedrich Fries (1773–1843) im Urteil der Philosophiegeschichte*, D 1980, a zwł. wspomniane *Questioni di storiografia filosofica*) oraz ich recepcji w dydaktyce czy nawet obecności w kulturze.

Stanisław Janeczek

H. f. w Polsce. Pierwsze pol. rozprawy z zakresu teorii i metodologii h. f. powstały pod koniec XIX i na początku XX w. (W. Lutosławski, *O znaczeniu i zadaniach historii filozofii*, Ateneum 66 (1892) z. 2, 407–421; I. Halpern, *O metodach historii filozofii*, PF 19 (1916), 223–248; B. Jasinowski, *Stosunek historii filozofii do filozofii systematycznej a proces rozwojowy poznania naukowego*, PF 37 (1934), 343–346). Ważnym etapem w rozwoju refleksji nad metodologią i przedmiotem h. f. był w 1952 dwugłos: W. Tatarkiewicz (*O pisaniu historii filozofii*, SPAU 53 (1952), 141–147, 155–160) i R. Ingarden (*O przedmiocie historii filozofii*, tamże, 273–279). Całościowego ujęcia problemów związanych z uprawianiem h. f. dokonał S. Swieżawski (*Zagadnienie historii filozofii*, Wwa 1966). Marksistowski punkt widzenia zaprezentował S. Kaczmarek (*O przedmiocie i zadaniach historii filozofii*, Wwa 1968). Przegląd metod h. f. dali: M. Gogacz (*W sprawie koncepcji historii filozofii*, ZNKUL 7 (1964) z. 3, 53–57; *O pojęciu i metodzie historii filozofii*, RuF 25 (1966–1967), 70–80) oraz Z. Kuderowicz (*Przegląd metod historii filozofii*, Wr 1978). Owocem praktyki historyka filozofii jest B. Skargi *Przeszłość i interpretacje. Z warsztatu historyka filozofii* (Wwa 1987).

W XVIII w. we wstępach podręcznikowych zarysów filozofii podawano zwięzłe opracowania historii szkół filozoficznych (K. Narbutt, *Logika*, Wl 1769). W XIX w. przełożono na język pol. kilka podręczników historii filozofii (W. G. Tennemann, *Rys historii filozofii, według przerobienia A. Wendta*, I–II, Kr 1836–1837; V. Cousin, *Historia filozofii*, Wwa 1863). Najwcześniejsze oprac. dotyczące h. f. pol. pochodzą z lat 60. XIX w. (F. Krupiński, *Filozofia w Polsce. Dodatek do przekładu A. Schweglera „Historia filozofii w zarysie”*, Wwa 1863, 381–479; J. Niemirycz, *Rys historii filozofii w Polsce*, w: tenże, *Badania filozoficzne tajemnicy życia*, Wwa 1869, I 227–249). Od początku XX

w. wydawano także podręczniki autorów pol. (A. Raciborski, *Podręcznik do historii filozofii*, I, Lw 1901; W. M. Kozłowski, *Historia filozofii*, I–II, Wwa 1904–1910). Największe znaczenie dla upowszechniania wiedzy historycznofilozoficznej w Polsce ma często wznawiany podręcznik W. Tatarkiewicza *Historia filozofii* (I–II – Lw 1931, III – Kr 1950, I–III, Wwa 2002 (I–II – 2002¹⁹, III – 2002¹⁶); autor ten napisał również *Historię estetyki* (I–III, Wr 1960–1967, 1988–1991⁴).

Od początku XX w. prężnym ośrodkiem studiów nad h. f., zwł. nad filozofią pol. i średniowieczną, był Kraków. W 1911 w krakowskiej PAU wyodrębniono Komisję do Badania Historii Filozofii w Polsce, a od 1915 ukazywało się „Archiwum” tejże komisji. Rozprawy z h. f. publikowane były w założonym w 1897 w Warszawie przez W. Weryhę „Przeglądzie Filozoficznym”.

Odzyskanie przez Polskę niepodległości poprawiło warunki uprawiania zarówno filozofii, jak i h. f. Działalność uniwersytecka zapewniała ciągłość badań oraz kształcenie nowych pokoleń historyków filozofii; zaczęły ukazywać się nowe czasopisma – w Krakowie „Kwartalnik Filozoficzny” (od 1922), a we Lwowie obcojęzyczne „Studia Philosophica” (od 1935) oraz „Polski Przegląd Tomistyczny”. Prowadzono badania nad historią filozofii starożytnej (Lutosławski, T. Sinko, A. Krokiewicz, Tatarkiewicz), średniowiecznej (K. Michalski, A. Birkenmajer), renesansowej (M. Heitzman, B. Kieszkowski), nowożytnej (A. Żółtowski, S. Rudniański, L. Chmaj, P. Siwek), pol. (S. Harassek, F. Gabryl, W. Wąsik); dokonano także licznych tłum. klasyków filozofii (W. Witwicki).

Po II wojnie światowej we wszystkich uczelniach państwowych uprawiano h. f. zgodnie z wymogami metodologii marksistowskiej, wg której dzieje filozofii są okresem dojrzewania „prawdziwej filozofii”, utożsamianej z materializmem dialektycznym i historycznym. Jedynie KUL ustrzegł się od tych ideologicznych ograniczeń. Prężnymi ośrodkami badań h. f. pol. były Zakład Historii Polskiej Filozofii Średniowiecznej i Zakład Historii Polskiej Filozofii Nowożytnej, funkcjonujące w ramach Instytutu Filozofii i Socjologii PAN. Owocem ich działalności są takie opracowania, jak wychodzące pod red. Z. Kuksewicza *Dzieje filozofii średniowiecznej w Polsce* (I–VII, IX–XI, Wr 1975–1988) czy *700 lat myśli polskiej* ([I–VII], Wwa 1977–2000). Ważnym

dorobkiem h. f. pol. jest *Bibliografia filozofii polskiej*, oprac. A. Kadler [i in.] (I–II, Wwa 1955–1960). W sposób szkicowy h. f. pol. przedstawiali: W. Tatarkiewicz (*Zarys dziejów filozofii w Polsce*, Kr 1948), W. Wąsik (*Historia filozofii polskiej*, I–II, Wwa 1958–1966), J. Domański, Z. Ogonowski, L. Szczucki (*Zarys dziejów filozofii w Polsce. Wieki XIII–XVII*, Wwa 1989), S. Borzym [i in.] (*Zarys dziejów filozofii polskiej 1815–1918*, Wwa 1983, Wwa 1986²). Upowszechnieniu h. f. pol. służy słownik *Filozofia w Polsce. Słownik pisarzy* (Wr 1971). Podstawowe znaczenie dla kształtowania kultury historycznofilozoficznej ma działalność przekładowa, zwł. w formie wychodzącej od 1953 i obejmującej przeszło 170 tomów serii Biblioteki Klasyków Filozofii oraz kilkutomowej Biblioteki Współczesnych Filozofów.

Prowadzone są systematyczne badania nad historią starożytną (A. Krokiewicz, I. Dąmbska, M. Plezia, K. Leśniak), średniowieczną (Swieżawski, M. Kurdziałek, Gogacz, Kuksewicz, E. Zieliński), renesansową (Domański, J. Czerkawski, Z. Szczucki, Swieżawski, M. Ciszewski), nowożytną (L. Kołakowski, Skarga, Kuderowicz, B. Suchodolski, M. Hempoliński, J. Woleński, T. Kroński, B. Baczeko). Publikowane są prace z zakresu pol. filozofii w średniowieczu (Z. Włodek, M. Markowski, W. Seńko, J. B. Korolec, Kuksewicz, S. Wielgus, J. Rebeta, R. Palacz, K. Wójcik), renesansie (Domański, Szczucki, Czerkawski), nowożytności (Ogonowski, Wolicki, Skarga, A. Sikora, A. Hochfeldowa, Borzym, Czerkawski).

Jan Czerkawski

J. Freyer, *Geschichte der Geschichte der Philosophie im achtzehnten Jahrhundert*, L 1912; M. Dal Pra, *La storiografia filosofica antica*, Mi 1950; *La philosophie et son histoire*, w: *Actes du... Congrès des Sociétés de Philosophie de Langue Française*, Str 1953, IV 337–403; *Verità e storia. Un dibattito sul metodo della storia della filosofia*, Asti 1956; J. Czerkawski, *Gilsonowska koncepcja historii filozofii*, RF 13 (1965) z. 1, 60–72; *The Historiography of the History of Philosophy*, Hg 1965; L. Geldsetzer, *Die Philosophie der Philosophiegeschichte im 19. Jahrhundert*, Meisenheim 1968; S. Kaczmarek, *O przedmiocie i zadaniach historii filozofii*, Wwa 1968; *Philosophy of the History of Philosophy*, *The Monist* 53 (1969), 523–669 (bibliogr.); L. Braun, *Histoire de l'histoire de la philosophie*, P 1973;

Philosophie et méthode. Actes du colloque de Bruxelles, Bru 1974; M. L. Rybarczyk, *Sowjetische Historiographie der Philosophie*, Fri 1975; M. A. Del Torre, *Le origini moderne della storiografia filosofica*, Fi 1976; Z. Kuderowicz, *Przegląd metod historii filozofii*, Kr 1978; J. Rée, M. Ayers, A. Westoby, *Philosophy and Its Past*, Hassocks 1978; G. Micheli, *Kant e la storia della filosofia*, *Studies on Voltaire and the Eighteenth Century* 191 (1980), 587–595; *Z dziejów refleksji nad historią filozofii*, Pz 1982; K. Düsing, *Hegel und die Geschichte der Philosophie*, Da 1983; G. Piaia, „*Vestigia philosophorum*”. *Il medioevo e la storiografia filosofica*, Rimini 1983; R. Kozłowski, *Z problematyki metodologicznej historii filozofii*, Pz 1984; *Philosophy in History. Essays on the Historiography of Philosophy*, Lo 1984; M. Longo, *Historia philosophiae philosophica. Teorie e metodi della storia della filosofia tra Seicento e Settecento*, Mi 1986; *Philosophie et histoire*, P 1987; *Filosofia* 87, R 1988; L. Geldsetzer, *HWP* VII 912–921; *Que peut faire la philosophie de son histoire?*, P 1989.

Jan Czerkowski, Stanisław Janeczek